UNA CALA EN L'AUSIÀS MARCH BARROC DE L'HUMANISTA VICENT MARINER

MARCO ANTONIO CORONEL RAMOS
(Universitat de València)

Introducció:

La història d'un text s'escriu en dues coordenades: (1) l'horitzontal i (2) la vertical. Entenem per coordenada horitzontal la part de la història d'un text que depén directament del seu autor i, per vertical, llur història pòstuma. L'establiment d'aquesta dicotomia és rellevant si es vol abarcar la història completa d'un text qualsevol i, sobretot, si l'estudiós de l'obra en qüestió vol demarcar nítidament i palesa el camp de la seua recerca i definir-lo en ell mateix i per oposició amb d'altres àmbits.

L'estudi horitzontal consisteix en l'estudi de les diferents versions d'una obra eixides de les mans del seu autor. Des d'aquest punt de vista, l'estudiós ha d'esbrinar quan, com i per què de les variacions que un autor introdueix en la seua obra. L'investigador ha d'explicar, doncs, el procés de maduració i de fixació de l'obra. Aquest estat, que, en obres antigues, és més un desideràtum teòric que una garantida realitat, constitueix la comesa fonamental de la crítica textual: presentar un text tal i com l'autor el va concebre definitivament.

VINCENTII
MARINERII
VALENTINI
OPERA OMNIA,
POETICA ET ORATORIA
in IX. libros diuisa:
Quorum indicem indicat sequens pagina.
TVRNONI,
Apud Ludovicvm Pillhet
M. DC. XXXIII.

"La conversió de Sant Pau", del "Retaule de fra Bonifaci Ferrer", *ca.* 1396-1402 (Museu de Belles Arts, València).

L'àmbit vèrtical de l'obra literària és, en realitat, el camp d'estudi de la història de la tradició. És a dir, un text és un valor social i una possessió col·lectiva. En aquest sentit, l'obra literària assoleix una individualitat i una personalitat pròpies, esqueixades de l'autor. El propi nom de l'autor es transforma així en un apèndix de l'obra concreta: aquesta és la que resta viva –de vegades, immortal–, aquell perviu com tot creador en la trascendència de la seua criatura. Així doncs, la història de la tradició cerca les petges que una obra ha deixat gravades sobre una societat, tant sobre la societat en la qual va aparèixer com en les societats que l'adopten mitjançant la traducció.

Aquestes dues perspectives des de les quals fer l'anàlisi de les obres literàries no estan incomunicades. Ans al contrari, totes dues s'entrellacen en els estudis literaris que miren el text no com una realitat conclosa després del text derivat de la crítica textual, sinó que considera la literatura un fet dinàmic en tant que realitat social o –cosa que seria el mateix– en tant que agent motivador de la col·lectivitat. La història d'un text és, en definitiva, l'estudi de l'influx que aquest text ha exercit sobre l'estètica, el pensament, la ideologia o la idiosincràsia d'una comunitat lingüística. Al temps contribueix a l'estudi de les interrelacions existents entre les diferents comunitats lingüístiques, és a dir, una cultura que sincrònicament siga considerada més prestigiosa exercirà influència sobre les altres mitjançant la traducció dels seus textos emblemàtics a les llengües que defineixen les altres comunitats culturals. La tria de textos aliens que fa una societat determinada per traduïr-los i, en conseqüència, per fer-los propis o pertanyents al seu món cultural encarna les microfacetes determinades d'una societat que influeixen sobre un altra. Tot això tenint present que tota societat és una xarxa significativa en la qual s'entrellacen i nuen tota la multiplicitat de variables possibles dins la visió del món que individualitza una comunitat cultural.

El punt de referència del treball que presentem és precisament aquest últim: un estudi literari vertical en el qual es posa de relleu la pervivència d'Ausiàs March al segle XVII en una Espanya en la qual el castellà havia esdevingut llengua de l'imperi. La traducció, però, no serà en llengua castellana, sinó en la llengua de prestigi i d'erudició per excel·lència: el llatí. No recerquem, doncs, la literalitat de l'obra ausiasmarquiana en tant que producte d'Ausiàs March, sinó la recontextualització que Vicent Mariner va fer d'aquesta obra al segle XVII[1]: la re-creació en llatí –destinada, doncs, a un públic erudit– de l'original anomenat «c» de l'obra d'Ausiàs March[2]. D'aquesta manera la traducció llatina de March s'insereix dins la història de l'obra del poeta valencià.

Les traduccions formen part –com és obvi– de la història i de la tradició dels textos literaris. Així ho afirmem, perquè sovint la rellevància dels textos depén més de la seua trascendència històrica que de la seua qualitat literària intrínseca. Per tant, Ausiàs March és més que un poeta de qualitat extraordinària; Ausiàs és el conjunt de lectures que de la seua obra s'han fet –fins i tot les que traeixen el sentit literal de les paraules del poeta–.

1 Aquesta traducció ocupa les pàgines 487-863 del llibre següent: MARINER, V., *Opera omnia poetica et oratoria in IX. libros diuisa*, (*Turnoni*, 1633)

2 MARCH, A., *Les obres del valerós y extrenu cavaller, vigil y elegantíssim poeta Ausias March...*, (Barcelona 1545).

3 "Poemes del valencià Vicent Mariner amb els quals es tradueix al llatí l'obra d'Ausiàs March, poeta molt eloqüent i distingit i valerós cavaller valencià, escrita en l'antiga llengua vernacla llemosina que llavors feien servir els valencians. La traducció s'organitza en sis llibres de dístics elegíacs». (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 497).

4 Aquestes paraules, preses de Carles Ros, *Epítome del Origen y Grandezas del Idioma Valenciano*, Dedicatòria, línies 55-58 (València, 1734), demostren la continuïtat històrica que aquest tòpic de la dolçor i de la brevetat de la llengua valenciana ha tingut.

5 La gramàtica per a Nebrija és fruit, en aquest sentit, de la necessitat de fixar una llengua que –com és el cas de la castellana– ha esdevingut vehicle propi de una comunitat lingüística amb consciència de nació i d'imperi. *Vid.* NEBRIJA, A. de, *Grammática de la lengua castellana*, fol. I-ss. (Salamanca, 1492).

6 *Vid.* VALDÉS, J. de, *Diálogo de la lengua*, ed. de Juan M. Lope Blanch, p. 44, (Madrid, 1984).

"Retrat d'un home", de Lucas Van Leyden, *ca.* 1518 (Musée du Louvre, París).

Ausiàs és també un valor genèric que cada època fa servir amb una comesa determinada per interessos socials propis de l'època en qüestió: Ausiàs és el poeta que demostrava que la lírica va nàixer a Espanya, quan es volia fer d'ell un antecessor de Petrarca; Ausiàs és un preceptista moral, quan els seus editors volien fer palesos els components immutables del dret natural; Ausiàs ha estat llegit amb la pretensió d'independitzar València del domini general de la llengua catalana, quan ha estat considerat clímax de la literatura valenciana; Ausiàs és també el cim literari català, quan ha contribuït a donar individualitat a la literatura catalana front, per exemple, a l'espanyola; Ausiàs pertany igualment a la literatura espanyola, quan es parla d'ell des d'una concepció que fa d'Espanya una unitat nacional ferma i plurilingüística. Ausiàs March és, en defintiva, un significant amb una gran panòplia de significats. Aquests últims són precisament l'objecte d'estudi de la història de la tradició.

Ausiàs March i la llengua llemosina:

L'any 1633 es va editar la traducció llatina de l'obra d'Ausiàs March. Aquesta traducció ha de ser situada al mateix nivell de les altres edicions marquianes, des de la catalano-castellana de Baltasar de Romaní (València, 1539) o la simplement castellana que aquest mateix autor va editar anys després (1553) a Sevilla, fins a l'edició castellana de Jorge de Montemayor (València, 1560) o les diverses publicacions conjuntes de les traduccions de Baltasar de Romaní i de Jorge de Montemayor (Saragossa, 1562; Madrid, 1579), passant per les catalanes de Barcelona (1543, 1545, 1560) i de Valladolid (1555). La traducció llatina, per tant, tanca un cicle d'interés per March de durada propera al segle.

En totes aquestes edicions March és considerat un dels poetes espanyols més importants fins a aquella època. La llengua del poeta és anomenada majoritàriament «llemosina». Aquest fet explica el títol que dóna Mariner a la seua edició, en el qual es parla de la llengua llemosina com la utilitzada pels valencians a l'època d'Ausiàs:

> «Vicentii Marinerii Valentini poemata quibus Ausiae Marchi opera, facundissimi et elegantissimi poetae et strenui equitis Valentini, interpretatur et ex uernacula prisca lingua Lemouicensi, qua tunc Valentini utebantur, et ipse auctor haec composuit, in Latinum uertit eloquium et, in sex elegiarum libros diuisa, carmine elegiaco exarauit»[3].

A l'època el llemosí era interpretat com la llengua que va donar origen a la *llengua valenciana*. Mariner la defineix de la manera més usual, és a saber, com una llengua àrida, però concisa i directa. Aquestes qualificacions són les pròpies i tradicionals de la *llengua valenciana*, que sempre ha estat

> «entre les Lengues, la més dolça, suau, emphàtica, sentenciosa, aguda, graciosa, breu, y signficativa»[4].

7 Quasi a miracle sona que un geni de grandesa i prestància tan grans pogués derivar-se d'una llengua tan reduïda i estreta. Per això és fàcil que cadascú es convença de que, el mateix que Virgili i Homer afalagaren les llengües llatina i grega amb poemes i sentències de sensibilitat genial i divina, no menys va enriquir Ausiàs March la parla valenciana amb idees del seu pensament com a gemes resplendents, sobreeixint en tot això tant més quant major és la dificultad en l'expressió, i menor l'aparat de la llengua i més reduït el capdal de les paraules. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 515).

8 Sobre aquest particular convé de citar dos composicions –una llatina i l'altra catalana– de Francesc Calsa que apareixen com a poemes liminars en l'edició d'Ausiàs March de Valladolid de 1560. En aquestes dues composicions trobem ja perfectament construïts aquests tòpics de lloança. Heus ací els dos poemes:

Graecia quum magnum terris obtendit Homerum/ edere quid posset significauit eo./Aemula graecorum tellus Oenotria uatem/ obiecit Vati, Virgiliumque dedit,/Contendere illi uario certamine laudis,/ adscribit laudem dum sibi uterque suam./Edidit interea tellus Hispana poetam/ adiungit socium quem sibi uterque parem./Hinc ingens uobis communis gloria surgit/ O Hellas, Latium, deciduumque solum./ Lo molt famós autor que Plini diuhen/lo primer lloch dels grans ingenis dóna/al grech Homer, a qui tots la corona/sens contradir molt planament ascriuhen./Tots los que vuy en lletras posats viuhen/Ausiàs March jutgen que ·l sobrentona:/perquant així rahó ho vol y ordona,/y gens d'assò ninguns sabens se ·n riuhen./ Perquant aquest nostre escel·lent poeta/fon tant sabent y tan subtil d'ingeni,/y tan pregon entra dintre las cosas,/ que ningú hi ha que en sa lectura ·s meta/que no ·l judich hom viscahí o armeni/no ·l entenent trobant-hi cent mil rosas./

Jorge de Montemayor afegirà també un poema liminar a la seua traducció de March des de la seua primera edició de 1560 en el que trobem també el mateix tòpic:

Divino Ausias que, con alto vuelo
tus versos a las nubes levantaste
y, a tu Valencia, tanto sublimaste
que Esmirna y Mantua quedan por el suelo.
Con alta erudición, divino zelo,
en tal grado tu Musa aventajaste,
Que claro acá en la tierra nos mostraste,
la parte que tendrás allá en el cielo.
No fue Minerva, no, la que ayudava
a levantar tu estilo sobrehumano,
ni hubiste menester al rojo Apolo;
Espíritu divino te inspirava,
el cual así movió tu pluma y mano
que fuiste, entre los hombres, uno solo.

Tots aquest poemes, junt amb alguns altres de to semblant els va arreplegar Francesch Pelayo Briz en la seua edició de l'obra d'Ausiàs March de Barcelona, 1864.

El més important d'aquest tòpic no és tant la consideració sobre la naturalesa de la llengua, sinó la concepció evolutiva de les llengües reflectida en aquesta consideració. Com escriu el mateix Antonio de Nebrija en la Dedicatoria de la seua *Grammática de la lengua castellana* dirigida a la reina Isabel de Castella, les llengües són sistemes vius que evolucionen cap a un nivell superior d'abstracció i d'expressió mercé a l'aparició de grans hòmens que milloren les llengües en fer-les servir per interessos filosòfics, estètics i polítics superiors[5]. És aquest el sentit en què hem d'interpretar, per exemple, la primacia que Juan de Valdés dóna a la llengua toscana front a la castellana

> porque veo que la toscana stá ilustrada y enriquecida por un Bocacio y un Petrarca, los quales, siendo buenos letrados, no solamente se preciaron de scrivir buenas cosas, pero procuraron escrivirlas con estilo muy propio y muy elegante, y como sabéis, la lengua castellana nunca ha tenido quien escriva en ella con tanto cuidado y miramiento quanto sería menester para que hombre, quiriendo o dar cuenta de lo que scrive diferente de los otros o reformar los abusos que ay oy en ella, se pudiesse aprovehcar de su autoridad[6].

Aquesta doble polaritat *–scrivir buenas cosas* i *escrivirlas con estilo–* està present en la consideració que Vicent Mariner té d'Ausiàs March. En efecte, el poeta de Gandia és la baula que transforma la llengua «llemosina» per fer-la capaç d'expressar els temes més elevats en l'estil més perfecte. Així doncs, aquesta tasca és comparable a la duta a terme per Homer i per Virgili en relació amb les llengües grega i llatina respectivament. Heus ací les paraules exactes de l'humanista sobre aquest particular:

> (...) et paene miraculum redolet tantam ingenii magnitudinem et praestantiam tam arcto et astricto eloquii stilo potuisse effundere. ex quo facile est ut quisque in animum inducat suum, quemadmodum Virgilius Latinam et Homerus Graecam linguam carminum et sententiarum festiuo et diuino sensu decorarunt, nihil minus Ausiam Marchum Valentinum eloquium suae mentis sententiis quasi quibusdam albentibus gemmis ditasse, et tantum id magis praestitisse quantum maior est in eloquio difficultas minorque linguae apparatus et astrictior uerborum concursus[7].

Boccaccio envoltat d'eclesiàstics, reis i altres personatges, miniatura de la versió espanyola de la seua *De casibus principium*, per Pero López de Ayala (Biblioteca Nacional, Madrid).

9 El mateix que Homer, tenint el pit ple de l'elegància grega, exhala els ardors divins de la font de Pegàs, adorna el geni eloqüent de la llengua grega i il·lumina amb el seu enginy admirable a les mateixes muses, així també Ausiàs March va transformar la concisa i breu llengua autòctona de València i de la seua escarpada i voluble estructura amb els matisos sublims propis del seu talent i, per parlar així, amb els girs particular de les muses i amb la inspiració del pare Febus; va mudar la seua aridesa i sequetat en un espècie de majestuositat creixent amb l'influx de la retòrica, i va fer de la llengua valenciana un fèrtil hort natural sembrat de flors diferents i diveres en la seua policromia excelsa, que s'exten pel sòl florit de la llengua de València. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 515).

10 Sobre les traduccions llatines d'obres escrites en llengua vulgar *vid.* CORONEL RAMOS, M. A. (1995), "Las traducciones latinas de obras vernáculas en los siglos XVI y XVII", *Quaderns de Filologia/Estudis Literaris*, Homenatge a Amelia García-Valdecasas vol. I, pp. 255-264.

Ausiàs March, considerat una mena de filósof o moralista, va escapar de la foguera de la Inquisició... La imatge ens mostra un "Auto de fe, presidido por Santo Domingo de Guzmán", de Pedro Berruguete, *ca.* 1500 (Museo del Prado, Madrid).

L'equiparació d'Ausiàs amb Homer i Virgili és, certament, un tòpic anterior a Vicent Mariner amb el qual es magnifica l'obra del poeta valencià[8]. El nostre erudit, tanmateix, no es limita a reiterar el que era expressió més o menys intensa i estandarditzada d'admiració per March, sinó que procedeix a donar cos a la comparació afirmant que Ausiàs ha pogut modelar la seua llengua materna, perquè l'ha completada amb la retòrica i les muses antigues. Homer i Virgili no són, doncs, un lloc comú, sinò que esdevenen dos prototipus de la inspiració i de la saviesa més sublims. March els ha imitat i, amb la imitació, ha donat ductilitat i majestuositat a la seua llengua natural:

> ut autem Homerus pleno Graecae elegantiae pectore diuinos Pegasei fontis haustus eructat et Graecam facundiam exornat et ipsas nouem musas mirabili suo ingenio illustrat, ita etiam breuem et succinctam Valentiae gentis linguam praecipitemque et uolubilem sermonem diuinis sui ingenii flexibus et quasi ipsis musarum gyris Phoebique patris afflatu, Valentinae linguae ariditatem et breuitatem quasi in tumentem deducit rhetorici fluminis maiestatem, et in copiosum quendam naturae hortum uariis consitum floribus et diuinis uariatum uiridariis per pictas Turiacae linguae glebas Valentinam omnem inuexerit locutionem (...)[9].

En conseqüència, Mariner, en traduir la llengua de March al llatí, l'enlaira al rang d'autoritat i declarant-la digna de jaure en la companyia dels clàssics: si March transformà la seua llengua fins a capacitar-la per expressar la més alta saviesa, Mariner transformà March fins a fer-lo esdevenir clàssic, és a dir, autoritat d'estil i de pensament. Així ho va fer en donar-li la consagració de la llengua llatina[10]. La llengua filosòfica i d'estil és doncs un producte de l'autoritat dels grans creadors. El criteri d'autoritat és el nucli de la creació i el que possibilita que la llengua esdevinga un vehicle de comunicació culte i de creació estètica. En definitiva, queda canonitzada la imatge de l'Ausiàs March filòsof.

[11] Aquesta qüestió continuava sent un tema pol·lèmic al segle XVIII. Com a testimoni poden servir les següents citacions de cartes de Manuel Martí dirigides a Gregori Mayans. En tots ells Martí recolza la idea de la major vellesa de Petrarca, potser influït per la seua inclinació cap a tot l'italià.

En el primer fragment observem com Martí fa servir les mateixes fonts que Mariner:

Es sierto que en las hobras de Villegas ay un epigrama a nuestro paysano Ausias Marc, en que le abla como amigo. Y temo no se equivoca Vd. en lo que dice que este poeta lemosino fue anterior al Petrarca. Los que fueron anteriores, o coetáneos, fueron Miser Febrer y Miser Roig, de quien robó el Petrarca muchos sonetos, y quartetas, como verá Vd. en la Bibliotheca Vetus de D. Nicolás Antonio, que imprimí yo, y en la historia de Escolano. Pero Ausias fue más moderno. Y assí sus hobras manuscritas se encuentran muy de hordinario, yo las he tenido en vitela. Pero las de los otros no han llegado a mis manos. Como me hallo sin libro alguno, no puedo responder positivamente. Vd., vea la dicha Bibliotheca y se satisfaga. (*Vid.* MESTRE, A.(ed.), *Epistolario III: Martí y Mayans*, (Valencia, 1983) carta, 164, pàgs. 270-173).

Més contundent és el Degà d'Alacant en els dos fragments següents:

Amigo singular y dueño: no dudo, ni ignoro, que Ausias Marc fue más moderno que Miser Roig y Miser Febrer, como se lo manifesté a Vd. en mi antesedente. Pero como los otros fueron tan antiguos, podía Ausias haver sido contemporáneo de Luis Vives. En lo que no ay duda es en que en las obras de Villegas ay un epigrama escrito a éste, hablándole como amigo. Es factible que Ausias fuera muy viejo quando Villegas era mozo. En fe de esta verdad en la vida que escribo de este grande ingenio;

entre los amigos eruditos que tuvo, nombró a este autor, con las palabras siguientes: Maxima quoque illi intersesit necesitudo cum Verzosa quodam, cui epigra(m)ma inscripsit, in quo miris laudibus eum extolit opus quodam poëticum, quod ille tunc pangebat. Cum Aucia item, sive Osia, Poeta Valentino, qui lingua patria multa composuit, venustissima profecto ac lepidissima. Aloisiam Sigenam etc. Y assí, con este fundamento incostrastable, no estrañe Vd. que yo pasara a escribirlo assí. Y toda estava remediado con que Vd., que tiene la Bibliotheca de don Nicolás Antonio y hojos para leerla, me huviera escrito: floreció o murió en tal año. Y en esse caso haría alguna reflecsión sobre el dicho epigrama, el qual possitivamente existe. Hágalo Vd. por las llagas de Jesuchristo y gastaremos menos palabras. (*Vid.* MESTRE, A.(ed.), *Epistolario III: Martí y Mayans*, (Valencia, 1983) carta, 165, pàgs. 273-5).

Por lo que mira a Ausias Marc, estimaré escriva Vd. al conde de Cervellón que remita una copia del epigrama de Villegas en alabanza de este autor. Sobre cuio asumto todavía no me aquieto, no aviendo sinquenta años que escrivía. Porque si fuera lo que Vd. dice, huviera floresido hantes de Febrer y Roig. Lo que es falso. Y el Petrarca de quien tomó fue de éstos que acabo de nombrar, no de Ausias. Lo qual huviera executado el Petrarca, si huviera sido anterior, por ser poeta más elegante que los otros dos, y en la lengua más limado. Y assí necesito de ver el epigrama que llevo dicho o (que será lo mejor) prevenir al conde que lo vea con madures, y si se encontrara disonacia, que se borre de la vida de Villegas aquella amistad que se supone en virtud del dicho epigrama, para que no hechemos esse borron a nuestra buena opinión o fama. Y he de dever a Vd. el favor de que le dé al conde mis cordialísimas memorias, y me disculpe el no escriverle, por la falta de vista en que me hallo. (*Vid.* MESTRE, A.(ed.), *Epistolario III: Martí y Mayans*, (Valencia, 1983) carta, 166, pàgs. 275-7).

La consagració llatina d'Ausiàs March:

Serà el caire filosòfic que, des de Romaní, va assolir Ausiàs March allò que explica aquesta traducció llatina de l'original català. Aquesta traducció és posada sota l'ègida d'En Luis Méndez de Haro (1598-1661), cosí del Comte-Duc d'Olivares, que l'any 1644 va arribar a ésser primer ministre de Felip IV. És aquesta una empresa plantejada per tant des de l'espanyolitat de March i des de la unitat cultural i espiritual peninsular. Així es posa de manifest en una qüestió que hui és anecdòtica, però que a l'època que ens ocupa era central: la cronologia de la vida de March. Mariner tradueix la concisa biografia del poeta valencià escrita per Joan de Resa i que es pot llegir en castellà en l'edició de 1555 on hom en diu, d'Ausiàs, «poeta español». En aquest apunt biogràfic Ausiàs va nàixer amb posterioritat a Petrarca. No és aquesta, tanmateix, l'opinió de Luis Tribaldo de Toledo, el qual pensa que Ausiàs va viure al temps de Jaume I i que, per tant, és anterior a Petrarca. Amb aquest conflicte està en qüestió el naixement de la lírica a Espanya o a Itàlia[11]. Mariner, davant la confusió sobre el tema, fa citació de totes les opinions, fins i tot la canviant i contradictòria de P. A. Beuter, per concloure amb els següents mots:

> haec enim minus ambigua et dubia uidentur omnino et in his ueritas nullo modo certissime cerni potest. quod autem sub multis dubitationis umbris delitescit, est quod ingenue omnes communi fere consensu et unico ducti suffragio confitentur nimirum ardentissimo hunc poetam praeditum fuisse ingenio uiuacique mentis acumine uiguisse, ita ut omnium doctorum animos in stuporem facile duxerit[12].

Ausiàs queda prefigurat com a filòsof. És comparat doncs amb Empèdocles i Parmènides o Teognis, també amb Lucreci, perquè, al parer de Mariner, Ausiàs compendia tota la força de la naturalesa, és a dir, tota la saviesa de la vida.

> attingit autem fere omne disciplinarum curriculum et illas uersibus ita inserit quemadmodum Empedocles et Theognes et Parmenides Graeco carmine philosophiam, et Titus Lucretius Caro Latino omnem naturae cursum et uim depingit[13].

Sant Domènech de Guzmán lliura als càtars el llibre en què refuta la seua "heretgia". A l'altre costat, els càtars intenten, sense èxit, cremar el llibre. Detall de la predela de la "Coronació de la Mare de Déu", de fra Angelico, *ca.* 1425 (Musée du Louvre, París).

"Retrat de Balduí de Borgonya", de Jan Gossart, Mabuse (Staatliche Museen, Berlín).

Tanmateix en cap altre lloc Ausiàs no és prefigurat més clarament com a filòsof com en la citació següent, en la qual Mariner el compara amb Aristòtil i Sant Tomàs, és a dir, en el filòsof per excel·lència i amb el sistematitzador de la doctrina catòlica. Aquestes comparacions no deixen de tenir una vàlua de lloança genèrica, és a dir, són fruit del mateix tòpic que feia de March un paral·lel d'Homer i de Virgili. No obstant, la concretització que Mariner fa de passatges marquians concrets ens obliga a pensar que aquesta comparació és més concient que una simple hipèrbole laudatòria:

> Etenim summum philosophum agit cum de facto in elegia 14, liber III disserit, ut Aristotelem magnumque theologum Thomam illa loqui existimes. multa etiam medicinae arcana in elegia 4. liber V et in aliis locis incredibilis et praestanti ingenii acumine depromit. et quia summis rerum difficultatibus suam totam inspersit poesim et absconditis rerum ambagibus sua carmina connectit, plane fatetur in elegia 2 liber V se fere a nemine intelligi uel a paucis certe percipi posse; quod eius ingenii diuinitatem et diuinarum cogitationum sublimes sensus manifestat. insurgit etenim acutissimus et uarius, peruolat celerrimus, excurrit mirificus, proloquitur eloquens et plenus et diuinissimo musarum modulamine cantat. in illo enim ita maiestas ingenii excellit ut artem omnem secum complecti procul dubio uideatur[14].

Aquest mateix Ausiàs filòsof és el que interessa, per exemple, al Brocense, que va traduir al castellà el poema XXXIX d'Ausiàs, aquell que comença amb el vers «Qui no és trist de mos dictats no cur», on March desenvolupa la idea de l'amor com una ocassió de patiment delitable, així com els versos 1-16 del poema IV, aquell que comença amb la frase «Així com cell qui desija vianda», en el qual l'home és dibuixat com un ser contradictori que necessàriament ha de fer opcions en la vida[15].

12 Tanmateix aquestes dades no semblen menys ambígües i duptoses i en elles la veritat no pot veure's incostentablement. En qualsevol cas, el que brilla en mig de tantes ombres de duptes és que tots han manifestat clarament, amb pràctica unanimitat i amb l'argument bàsic de l'estructura dels poemes, que aquest poeta va estar provist d'un talent d'extraordinària creativitat i dotat d'una vigorosa agudesa intel.lectual, de manera que va causar fàcilment l'admiració en l'ànim de tots els savis. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 514).

13 Tracta pràcticament de temes pertanyents a tots els àmbits del saber i els inclou als cants a la manera en què Empèdocles, Teognis i Parmènides escribien filosofia en vers grec o en la que Lucreci, en llatí, va traçar tot l'esdevenir i l'energia de la naturalesa. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 514-5).

14 Certament, actua com un gran filòsof quan en l'elegia 14 del llibre III tracta sobre la conducta, de manera que es creuria que és Aristòtil o el gran teòleg Sant Tomàs qui parla*. Utilitza també, ajudant-se de l'agudesa preeminent del seu enginy notable, molts arcans de la medicina a l'elegia 4 del llibre V**i en d'altres llocs. I, donat que esguita tota la seua poesia de les major dificultats i enllaça els seus cants amb digressions estranyes, ell mateix confesa amb claredat en l'elegia 2 del llibre V*** que gairebé ningú el pot comprendre o que pocs poden entendre'l certerament, la qual cosa descobreix la divinitat del seu talent i l'excelsa sensibilitat dels seus pensaments eximis. En efecte, resplandeix per la seua gran clarividència i la seua varietat, alça el vol amb gran celeritat, discorre admirablement, parla ple d'eloqüència i canta amb la cadència egrègia de les muses. En resum, en ell sobreeix tant la majestat de l'enginy –cosa que sembla estar fora de tot dupte–, que abarca en si totes les arts. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 515-6).

Aquesta concepció d'Ausiàs és la que justifica l'edició llatina de Vicent Mariner. Així, dins la lloança que Mariner dirigeix a En Luis de Haro, patrocinador de l'edició, junt amb la tradicional celebració del poder militar del futur valido reial[16], l'humanista fa la lloança del polític com a erudit i mecenes precisament per haver acceptat que aparegués sota el seu nom aquesta edició d'Ausiàs March: un poeta digne dels prínceps pels temes que desenvolupa i per l'estil de les seues composicions:

> unde magna profecto tibi posteritas encomia inferet et in perpetuam hominum memoriam tuum egregium inscribent nomen tibique immortale omnino decus cunctorum linguae parabunt, constituent, largientur, non aliam quidem ob causam –taceo alia– quam quod dignatus fueris sub tuo mirifico patrocinio meum conciuem nobilissimum equitem illustrissimum et acutissimum poetam Ausiam Marchum suscipere. in hoc quidem non aliud praestas nullumque aliud obis munus, quam regium, quam principe dignum, cuius tu nunc personam induis; huic tuis fauens officiis qui in principum delitiis quondam fuit et nunc eius scripta elegantissima principum oculos nimia sedulitate et studio occupat, animos ingenti exhilarat oblectamento et mentes diuino carmine recreat, allicit, excitat[17].

La tasca de mecenes en un polític és tan important per a Mariner com la d'estratega militar. Per aquesta raó, al temps que compara Luis de Haro amb Alexandre el Gran, un altre tòpic en els panegírics, estableix que la vertadera lloança que es pot fer d'un príncep és que haja donat suport a la filosofia i a l'art:

> haec erat uera principum laus, hoc uerum principum officium: sapientum nempe uirorum curam gerere et aulam regiam illorum decorare frequentia seseque ipsos illorum quasi numine euehere et nomine illustrare. congruum enim erat id tanto uerborum inculcare apparatu, ut tuam munificentiam uerum encomium cognosceret, haec namque tui pectoris indoles aliquo sane pacto principum superat magnitudinem, si illorum non penitus aequat studium. nec mihi est modo animus tuum diuinum extollere animum, in quo naturae dotes tanto tuae nobilitatis lumine fulgescunt, ut nullam unquam noscant caliginem, nullam sibi aduocent umbram, dum conspicuo semper quasi flammescant uirtutum splendore et ingenii radiis diuinitus ardeant[18].

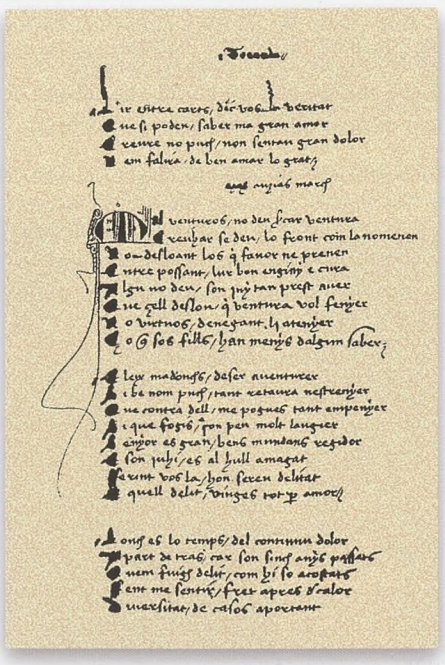

*L'elegia 14 del llibre III és el poema que comença amb el vers: «Là só atès d'hon só volgut fugir», en el que March es revetla com un ésser ple de contradiccions que cerca allò del que fuig i fuig del que cerca. Veritablement té raó Mariner en dir que aquest poema tracta de la conducta, més en concret, de la conducta d'un ésser plagat d'amor i desfet pel dolor del desig insatisfet.

**L'elegia 4 del llibre V és el poema que comença amb el vers: «Maleÿt lo jorn que .m fón donada vida», en el que March fa paleses les transformacions somàtiques qu pateix el que es dol per la causa psicològica de l'amor.

***L'elegia 2 del llibre V és el poema que comença amb el vers: «Així com cell qui .s parteix de sa terra», en el que March va una sèrie de comparacions molt expresives sobre l'estat de fugida constant de l'enamorat frustrat.

[15] *Vid.* CORONEL RAMOS, M. A., "Traducir al pie de la letra / Traducir y variar" en *Excerpta Philologica*, IV-V, (1994-1995), pp. 165-181.

[16] *iam iam ensis Martis capulum tua ingens et potens attingit manus, in qua anceps fulminat gladius et fere ipsam auram quatiens metu perterrefacit, ictu uerberat, fulgure accendit; in illa autem totius orbis magnitudo continetur, illa secum astringit mundum, mare arctat, uentos cohibet et summum Olympi uerticem gestarum gloria rerum adipiscitur; in illa denique totum religionis et fidei fulcimentum consistit; etenim ad tuum conspectum totus conticescit Mauors nec bellorum horret potentia nec hostium ambitio superbit. tu namque et Carpiadum proles animo et magnitudine Alexander insurgis, mundum appetis, Martem subicis et multarum uictoriarum gloriam tibi assumis immortalem.* (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 503-4).

(Un i altre cop el pom d'acer de Mart la brandeix la teua mà forta i poderosa, en la qual resplandeix una espasa de doble tall que, ofegant gairebé al mateix aire, atemoritza fent por, assota acaramullant de colps i cala foc amb el seu resplandor. En veritat hi és continguda la vastedat tota de l'univers, ella sola oprimeix el món, fa estret el mar, cohibeix el vent i obté el cim més elevat de l'Olimp mercè a la glòria de les seues gestes. També sosté fermament els fonaments de la religió i de la fe. En definitiva, davant la

Els "Sants Abdó i Senent", de Jaume Huguet, retaule de l'església de Santa Maria, Terrassa, 1459-1460.

Amb aquesta argumentació circumscriu Mariner la seua traducció en una cadena interpretativa de l'obra d'Ausiàs March engegada un segle abans. Amb aquesta versió Ausiàs és recreat i regenerat, i lliurat a un públic erudit i culte com a filòsof. Aquesta traducció és doncs un treball d'orador, és a dir, un treball artístic d'imitació i d'adaptació que renova la poètica i –sobretot– el pensament de l'obra catalana original.

La imitació i traducció llatina d'Ausiàs March:

No per citades han perdut el seu sentit històric les paraules de Ciceró en les quals aquest autor llatí distingeix entre dos formes de traduir: (1) traduir com *interpres* i (2) traduir com *orator*[19]. La traducció de l'intèrpret consisteix a glossar el text original mot a mot, mentre que la que es realitza com a orador és un acte de creació fundamentat en les lleis de la retòrica. El camp d'acció de l'intèrpret és la gramàtica, mentre que l'orador –com és de suposar i ja ha quedat dit- fa servir la retòrica[20]. En realitat, les anàlisis i els estudis gramaticals –dits en llatí *enarrationes*– no són pròpiament interpretacions d'un text donat. En les vertaderes interpretacions el text de partença es transforma fruit de la imitació retòrica, és a dir, seguint els preceptes de la *inuentio* retòrica. La problemàtica, però, és més complexa en un cas com el de Mariner, ja que la *imitatio* es produeix entre dues llengües diferents, sent la llengua de la traducció la de major prestigi[21].

La traducció és doncs una imitació intercultural: el món cultural de la llengua de la trasllació s'enriqueix amb l'empenta de la llengua traduïda. Així ho diu clarament Quintilià amb els mots ara transcrits:

> Namque et consummati iam patroni veteribus aemulantur et eos iuvenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria[22].

És aquesta també la intenció de Mariner amb la seua traducció llatina: proveir de models de conducta filosòficament adients a un sector de la població de formació culta. No obstant el que hem dit fins ara, cal establir una precisa diferència entre imitació i traducció, donat que no són pas sinònims completament intercanviables. La ja citada R. Copeland situa el nivell de diferenciació entre ambdós conceptes en l'àmbit de la forma exterior del text. Heus ací les seues afirmacions al respecte:

> In term of exterior form, the difference between translation and imitation is more accessible, but no less complicated. The ideal of imitation, as we have seen, is that of organic recreation from an earlier text, in the sense of formal or substantive adaptation. Translation, on the other hand, is recognized as necessarily replicative, as it aims to match form and substance in a different language[23].

vostra visió, Mart es debilita sencerament, el poder de la guerra no espanta i l'ambició dels enemics no es vanaglorieja. Així docs, vós, fill de la casa de Carpio, aparegueu com Alexandre Magne per la vostra grandesa i valor, conqueriu el món, sotmeteu Mart i us atraeu la glòria immortal de moltes victòries).

17 Per tot això, sens dubte, la posteritat us dirigirà grans lloances i inscriurà el votre egregi nom en el record perenne dels homes. A vós totes les llengües us dispensaran, prepararan i ofrenaran un renom immortal per cap altra causa més –i calle d'altres motius– que per haver-vos dignat a acollir sota el vostre patrocini admirable la publicació de l'obra del meu compatriota, Ausiàs March, nobilíssim cavaller i poeta molt il.lustre i subtil. Amb això, certament, no disponeu cap altra cosa ni oferiu cap altre present, sinó quelcom regi, digne d'el príncep al que la vostra persona representa. Afavorint amb el vostre mecenatge al que va servir antany de delit de prínceps i que, amb els seus escrits més selectes, és posat ara davant els ulls dels prínceps amb gran cura i esforç, es procura als esperits un gran gaudiment i es guareix, alimenta i aviva el pensament amb poemes sublims. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 504).

18 En això consistia la lloança del príncep, en això la seua vertadera obligació: en cuidar dels savis, en ornar la residència reial amb llur visita freqüent, en erigir-se en una espècie de divinitats protectores d'aquests i en prestigiarlos amb el seu nom. Així doncs, era adient remarcar això amb tantes paraules, perquè una lloança justa constatés la vostra generositat, donat que el natural del vostre ser supera d'alguna manera la grandesa dels prínceps, encara que sense igualar completamente l'esforç d'aquells. No d'altra manera és la meua intenció realçar el vostre diví esperit, en el que resplandeixen les dots de la naturalesa amb la llum gran de la vostra noblesa, de manera que no coneguen mai la boira, ni convoquen al seu costat cap ombra, mentre, per així dir-ho, flamejen sempre amb l'il.lustre esplendor de les virtuts i cremen per inspiració divina amb el fulgor de l'enginy. (*Vid.* MARINER, V., *Op. cit.*, p. 505-6).

La traducció doncs és una imitació interlingüística en la qual la forma i el fons d'un text esdevé forma i fons equiparables en una altra llengua. Per tant, la traducció anostra i aclimata una visió particular del món a una altra cultura. Mariner n'és conscient com a traductor, d'aquesta tasca, i, per això, intervé en el text d'Ausiàs tot inspirant-s'hi per tal de reproduir-ne el sentit en llatí, però sense l'esclavitud de l'intèrpret que ha de seguir pedisèquament els passos de l'original. Mariner planteja la seua traducció com a exercici retòric. Això vol dir que cerca una expressió llatina correcta i bellament disposada, que fa servir tot l'esplendor de l'*eloqutio* i que, amb l'enginy de l'orador, és capaç d'explicar i reproduir la *uis* –la força significativa del text català– de la poesia d'Ausiàs en llatí. La traducció llatina d'Ausiàs és per tant un exercici pedagògic realitzat tot seguint els models de la retòrica clàssica. Mariner, amb la seua versió, ret homenatge a un text que considera superior tan pel pensament que expressa com per l'estil de la seua expressió.

Conclusió:

Hem fet un repàs accelerat per la traducció llatina d'Ausiàs March realitzada per l'humanista Vicent Mariner. Aquesta traducció és una fita indefugible dins la història de la tradició marquiana, perquè representa la consagració de l'Ausiàs filòsof en l'Espanya barroca. Aquesta visió del nostre poeta completa la figura plural d'aquell enamorat valencià que ha perviscut al llarg dels segles precisament mercé a la plurisignificació de les seues paraules, de les quals cada època ha extret l'esperit que necessitava.

En el cas de Vicent Mariner, Ausiàs March representava aquell poeta que havia escrit en una llengua primitiva i la dotava de matisacions significatives pròpies dels grans autors. Aquests arcans de sentit són reproduïts per Mariner en llatí amb la fidelitat de l'orador que imita l'original vessant en una altra llengua la força estilística i filosòfica de l'original. Així doncs, la traducció llatina és un intent d'incloure Ausiàs March en el cànon etern dels clàssics, i de fer-ho en la llengua culta i perenne.

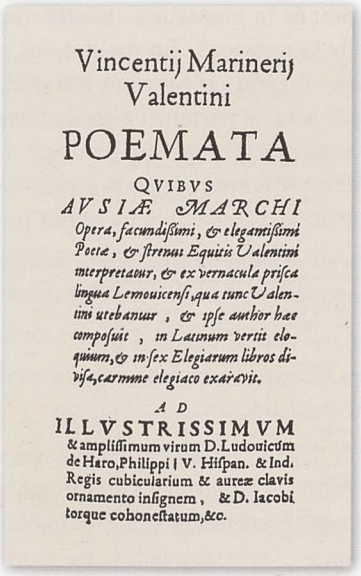
Vincentij Marinerij
Valentini
POEMATA
QVIBVS
AVSIÆ MARCHI
Opera, facundiſſimi, & elegantiſſimi
Poetæ, & ſtrenui Equitis Valentini
interpretatur, & ex vernacula priſca
lingua Lemouicenſi, qua tunc Valen-
tini utebantur, & ipſe author hæc
compoſuit, in Latinum vertit elo-
quium, & in ſex Elegiarum libros di-
viſa, carmine elegiaco exaraVit.
AD
ILLVSTRISSIMVM
& ampliſſimum virum D. Ludouicum
de Haro, Philippi I. V. Hiſpan. & Ind.
Regis cubicularium & aureæ clavis
ornamento inſignem, & D. Iacobi
torque cohoneſtatum, &c.

[19] *Vid.* CIC. *De optimo genere oratorum*, 5, 13-23.

[20] Així ho explica clarament R. Copeland amb els termes següents: From Cicero's position, to translate like an "interpreter" is to practise within the restricted competence of the textual critic whose duty es to gloss word for word; and this is a restriction that the profession of rhetoric (Cicero's profession) historically imposed on the profession of grammar. To translate as an "orator" is to exercise the productive power of rhetoric, a power which rhetoric asserted and maintained by purposefully distinguishing itself from grammar (*Vid.* COPELAND, R., *Rhetoric, Hermeneutics and Translation in the Middle Ages. Academic Traditions and Vernacular Texts*, Cambridge, 1991[1], p. 2).

[21] R. Copeland diu sobre aquest particular el següent: *The question of imitation is immediately complicated by a bifurcation into intralingual and interlingual forms.* (...) *intercultural or interlingual imitation often invites the question of translation in addition to that of transmission, and the theory of imitation must be adjusted to legitimize and account for this specialized procedure.* (*Vid.* COPELAND, R., *op. cit.*, p. 26). Aquesta afirmació és vàlida quan la traducció assoleix el paper d'original i quan és ella la que difundeix l'obra per altres comunitats lingüístiques. Seria aquest l'exemple d'obres escrites en llengües que han esdevingut minoritàries. En aquests casos la traducció a llengües de més difusió internacional de les obres escrites en aquells idiomes és la única garantia de pervivència d'aquests escrits. La traducció llatina de March, però, no cumpleix aquesta funció, sinó que és una imitació retòrica –Mariner tradueix com a orador– en la llengua de prestigi per excel·lència –el llatí–. Tanmateix aquesta llengua de prestigi no és ja la més generalitzada en la societat, sinó que ha estat reclosa com a vehicle de comunicació erudita i científica. En conseqüència, no és una traducció que puga cumplir el paper de l'original. Aquesta seria la funció, en tot cas, de les traduccions castellanes.

[22] *Vid.* QUINT. 10, 1, 122.R. Copeland fa també citació d'aquest fragment. (*Vid.* COPELAND, R., *op. cit.*, p. 28).

[23] *Vid.* COPELAND, R., *op. cit.*, p. 30.